

Nekrologer

Anne Riising

19. februar 1926 - 26. januar 2017

AF
LARS BISGAARD

Anne Riising ved middagen efter disputatsforsvaret den 7. november 1969, til højre Knud Hannestad. Bemærk bamsen foran den nyslåede doktor. Privatfoto.

Anne Riising's livslange virke inden for historikerverdenen havde flere facetter. Hun er mest kendt for sin disputats, *Danmarks middelalderlige prædiken* (1969), men hendes egentlige virke faldt i arkivvæsenet. Her var hun i en årrække arkivar og siden leder af Landsarkivet for Fyn.

Hendes senere indsats er mindre kendt og var spredt over flere felter, ofte iblandet et stæk af kvindehistorie.

Anne Riising blev født i Otterup på Nordfyn. Hendes far var læge og drev en praksis i byen i årene 1923-62, altså i mere end en menneskealder. Hendes mor var sygeplejerske. Hun voksede op i hjemmet med søsteren Lisbeth og broderen Jørgen. I 1940 fortsatte Riising fra realskolen til Sct. Knuds Gymnasium i Odense, hvortil hun fra tid til anden cyklede de godt 30 kilometer hver vej. Det var i krigens tid, og en vinter blev hun i mørket ramt på sin cykel af en tysk lastbil, der overså hende. Hun overlevede ulykken, men den gav hende en høreskade og usikker balancesans, som hæmmede hende resten af livet.

Efter nysproglig studentereksamen påbegyndte Riising historiestudiet i Aarhus. Hendes speciale endte med at være en besvarelse af en stillet prisopgave ved Københavns Universitet om den belgiske handelshistoriker Henri Pirenne. Denne havde i 1937 opstillet tesen, at den islamiske ekspansion i 600-700-tallet var med til at befordre den senere vesteuropæiske samling omkring Karl den Store. Riisings besvarelse indløste i 1950 en guldmedalje, og to år senere blev afhandlingen udgivet på engelsk med titlen: *The Fate of Henri Pirenne's theses on the Consequence of the Islamic Expansion*. På dette tidspunkt var den energiske Riising allerede videre med en bestået magisterkonferens fra Aarhus Universitet. Hun var den første kvinde til at erhverve denne grad ved historiestudiet i Aarhus.

Riising skrev selv siden, at hendes interesse for middelalderen var blevet vakt af Knud Hannestad. Denne havde specialiseret sig i det østlige Middelhav med disputats om det gamle Athen og var siden blevet ekspert i det byzantinske riges forbindelser østerud. Hannestads grundige filologiske studier tiltalte Riising, ligesom arbejdet med håndskrifter, kronologi og palæografi gjorde. Derfor var arkivvejen nærliggende at følge, noget, som hun allerede i studietiden havde afprøvet. I 1953 blev hun ansat ved Landsarkivet for Fyn som arkivar.

Ved dette landsarkiv var Karen Brahes bibliotek blevet deponeret i 1907, uagtet at jomfruklostret i Odense vedblev med at eksistere. Biblioteket var omfattende: omkring 3.400 bøger fra 1500-tallet til 1700-tallets midte, heriblandt flere unika, og mere end 1.100 håndskrifter. Riising fik nu til opgave at registrere samlingen og udgive en katalog over den. Arbejdet var udfordrende, men på sin egen måde tilfredsstillende for Riising, som kunne udvikle de interesser, hun havde, til egentlige kompetencer. Hun blev bl.a. opmærksom på, hvor stor en del af de mange bøger og håndskrifter der var teologiske, og hvor meget heraf igen som var opbyggeligt i indhold. Middelalderinteresseret som hun var, var det ikke indlysende, at denne tradition alene skulle være forårsaget af reformationen. Der kunne jo også være aner længe-

re bagud. Som hun arbejdede sig ned i historien, stødte hun på de i middelalderen så populære *exempla*, dvs. opbyggelige fortællinger i en prædikenagtig stil, som berettede om helgeners indgriben, fantastiske hændelser og om omvendelse. Om de egentlige prædikener måtte hun til sin overraskelse konstatere, at intet af dette stof var behandlet på dansk eller for den sag skyld udgivet.

Her lå kimen til det, der blev til hendes disputats, *Danmarks middelalderlige prædiken*, fra 1969. En passant kan nævnes, at det blev den første, som forsvarede ved faget Historie på det endnu ikke tre år gamle Odense Universitet. Forud var gået en omfattende indsamling af materialet, spredt som det var over engelske, tyske, svenske og danske arkiver. Dertil skulle prædikenerne transskriberes og forstås. Den forhåndenværende litteratur om emnet var ringe, og Riising har selv fortalt, hvorledes hun måtte anskaffe sig en omfangsrig latinsk litteratur og hjælpemidler samt leksika, hyppigt på fransk, for ingen af delene var til at opdrive i Danmark. Denne grundforskning foregik i al ubemærkethed i fritiden hos en arkivar i provinsen. Hendes væsentligste støtte i det danske var en anden kvinde, den tidligere bibliotekar ved Det Kongelige Bibliotek, Ellen Jørgensen (1877-1948). I hendes artikler fra begyndelsen af det 20. århundrede om middelalderlige bogsamlinger og inkunabler var den danske lærdom på feltet at finde.

Disputatsen behandlede det almene og typiske i de fem større prædikensamlinger, som i løbet af processen var dukket op, ligesom den beskæftigede sig med prædikens rammer lige fra præsteuddannelsen og bibeleksegesen til den firfoldige udlægning af synet på syndefald og dommedag. Man kunne have fordybet sig i tiggermunkenes særlige stil, de lærde klosterordner eller sogneforkyndelsen, men det trakte kræfterne ikke til. Alligevel var den et modigt opgør med en luthersk domineret tradition, som hævdede, at al prædiken i middelalderen havde været på latin, hvilket jo slet ikke var tilfældet. På et mere personligt plan var disputatsen også vigtig og en måde at markere en stillingtagen til det miljø, Riising selv var rundet af. Moderen, Signe Bartholdy, var af den kendte indremissionske slægt og søster til den bekendte indremissionske „høvding“ Christian Bartholdy. Faderen var derimod grundtvigsk rundet og beslægtet med den københavnske præstefamilie Gad. Arkivar Thelma Jexlev, som kendte Riising godt, har mere end én gang i samtaler betonet Riisings personlige frigørelse som en medvirkende drivkraft og sidegevinst ved disputatsen.

Med dokortitlen i hus var vejen til forfremmelse på sigt sikret. I 1972 blev Anne Riising landsarkivar på Fyn og dermed den første kvinde på en sådan post i Danmark. Grethe Ilsøe har i *Dansk Kvindebiografisk Leksikon* beskrevet hendes betydning for fornyelsen i arkiververdenen i 1970'erne, og den synes stor. Hun var i 1970'erne kendt som

en flittig foredragsholder og kom vidt omkring i det fynske. Hun vedligeholdte også kontakten til universitetet, hvor hun f.eks. i 1973 var vejleder for O. Nørskov Niensens projekt om vækkelsernes andagtslitteratur. I det store billede betød Riisings nye stilling imidlertid, at der blev mindre tid til forskning, og det, der blev skrevet, fik en mere lokal eller regional vinkling. Hun lærte arkivets ældre samling i Odense at kende, og det var ofte dér, empirien til hendes artikler og bøger blev hentet.

Som landsarkivar indtrådte hun i bestyrelsen af Historisk Samfund for Fyns Stift, som det dengang hed. Her sad hun i hele 22 år fra 1973 til 1995. Hun var med i foreningens skriftudvalg og udgav i 1991 sammen med Mogens Seidelin: *Biskop Hans Mikkelssens dagbøger 1626-41*. Skulle det i forbifarten være undgået opmærksomheden, hvem denne biskop var, så var det ham, som i 1648 stod ved Christian 4.s dødsleje. Fire år senere var Riising som redaktør med til at genudgive biskop Jacob Madsens visitatsbog sammen med Jens Rasmussen og Finn Stendal Pedersen. En grund til at benytte denne udgave er de fyldige registre, som hun udstyrede bogen med. Hun foreholdt undertegnede, da hun var opponert ved min ph.d.-afhandling, at skulle den udgives, måtte jeg love, at det blev med registre. Registre tiltalte hendes trang til orden. Ganske vist sagde hun altid, at middelmådige registre var langt bedre end slet ingen registre, men hun snød ikke selv på vægten. Hendes egen største dåd i så henseende var det særskilte registerbind til tibindsværket *Odense Bys historie* fra 1980'erne.

Til dette værk havde hun i 1981 bidraget med et bind om 1700-tallets kulturhistorie med titlen *Gudsfrygt og oplysning*. På mere end 300 sider trådte hun op imod den fremherskende tendens i værkets øvrige bind, hvor byen primært blev erhvervs- og socialhistorisk beskrevet og anskuet. Hos Riising stod byens skolevæsen, dens kirker, dens aviser og udgivne bøger i centrum. Men dets egentlige særkende var at anskue kirkehistorien nedefra og vise kristendommens brede folkelige forankring. I så henseende er værket næppe overgået. Da *Danmarks Kirker* kort tid efter påbegyndte beskrivelsen af de fynske kirker, var hun selvskreven til at bidrage med historiske indledninger om kirkerne i Odense. Riising fortsatte herfra med at kaste sig over samme bys katedralskoles historie, aktualiseret som den var af skolens 700-års jubilæum i 1983. Her var hun for en gang skyld tilbage i middelalderen, hvor hun ellers var ved at blive en sjælden gæst. I *Odense Katedralskoles Historie 1283-1983* dækkede Riising lærdomshistorien op til reformationen.

Selvom lokale og regionale studier fyldte meget i Riisings produktion i disse år, stod de ikke alene. Allerede i 1976 havde hun i det nordiske historikermødes rapport fået publiceret en artikel om „Dansk

lokaladministration i 1700-tallet“, som skulle få stor betydning for en satsning på et større forskningsprojekt om lokaladministrationen under enevælden (1660-1868), der så dagens lys i 1977. Hun fortsatte i 1978 med et af sine vigtigste bidrag, nemlig det om „Tamperrettens funktion og domspraksis“. Det skete i *Festskrift til Johan Hvidtfeldt* (red. Peter Kr. Iversen, Knud Prange & Sigurd Rambusch), vel sagtens som en tak for den orlov, han havde bevilget hende, så hun kunne færdiggøre sin disputats tilbage i 1960'erne. Artiklen er et vægtigt bidrag til et dengang uopdyrket emne, nemlig ægteskabssager og samfundsmoral, noget som siden har fået meget større opmærksomhed. Riisings bidrag var at udnytte det fynske materiale, som er det ældst bevarede i Danmark.

Da Riising i 1985 af helbredsgrunde trak sig tilbage som landsarkivar – hørelsen svigtede nu for alvor - fik hun endnu mere tid til forskningen som en del af sit virke. Et af hendes oversete bidrag fra pensionisttilværelsen er et afsnit i et fransk inspireret bogprojekt, som i slutningen af 1980'erne resulterede i en større antologi om bøger på reformationstiden. Her gav hun for et internationalt publikum et fejende flot overblik over den danske bogproduktion i en kritisk periode, naturligvis med den pointe, at den katolske kirke havde haft en indvirkning herpå og også havde egne bogtrykkere i reformationskampen. Bogen hedder *The Reformation and the Book* (red. Jean-François Gilmont) og udkom på Ashgate i 1990. Det er tankevækkende, at Riising, der med sin disputats var med til at indvarsle en mentalitetshistorisk vending, atter engang 20 år senere kunne gå forud og være på banen før Charlotte Appels og Henrik Horstbølls store boghistoriske arbejder senere i 1990'erne.

Hun vedblev også at stille op som opponent ved større indleverede arbejder, når de handlede om kirkehistorie. Det gjaldt f.eks. Elith Olesens disputats fra 1996, *De frigjorte og trællefølket*, om engelske religiøse ideers indflydelse på dansk kirkeliv omkring år 1900. Ligeledes påtog hun sig at sidde i flere ansættelsesudvalg. Hendes hjælp og råd til andre, som var i gang med et større arbejde, var kendt og skattet. Ingen nævnt, ingen glemt. Endnu så sent som i 2008 var hun medforfatter på en udgave af biskop Mynsters landemodstale fra 1840, som kom i *Kirkehistoriske Samlinger*.

Anne Riising var en ener, som gik sine egne veje. Hun tog emner op, før de var blevet moderne. Prædikensamlingerne fortsatte hun livet igennem med at oversætte, og det var hende en glæde at lade den danske prædikensamling, Peder Madsens prædikener fra Ribe, udgive elektronisk. Det skete i 2010. Samlingen findes i dag på Center for Middelalder- og Renæssancestudiers hjemmeside ved Syddansk Universitet.

Den tidlige cykelulykke var med til at isolere hende i mere end en forstand. Gift blev hun aldrig. Hendes foretrukne fristed var ved familiens lille sommerhus på Nordfyns kyst. Her nød hun naturen, friheden og en håndværksmæssig indsats med hammer og søm. I byen tilbragte hun mange stunder som frivillig hjælper ved Kirkens Korshær. Restoplaget fra sin disputats solgte hun billigt og donerede pengene til hjælp for andre. I den forstand var Anne Riising et ydmygt menneske, som aldrig glemte sit kristne udgangspunkt i livet. Det fik kirkehistorikeren Jens Rasmussen, som hun havde bedt om at forestå hendes bisættelse, fint frem i mindetalen over hende.

Alle, der kendte Anne Riising, satte pris på hendes humor. Den var tør, så det knasede. Hun skrev bl.a. om humor i de bevarede prædikensamlinger og fremdrog en historie fra ribepredikanten Peder Madsens samling. Her berøver en foged en fattig kvinde den eneste ko, hun har. Kvinden spørger ham hvorfor, og han svarer: Hvis jeg ikke gjorde det, ville en anden gøre det. Da fogeden siden havner i helvede, bliver han pint af en djævel. Den ulykkelige foged spørger ham hvorfor, og djævelen replicerer: Hvis jeg ikke gjorde det, ville en anden gøre det. I Riisings udlægning var fogeden den eneste, som ikke kunne se komikken i en guddommelig humor.

Det Anne Riising gjorde, kunne hun fuldt ud stå ved. Få ville kunne gøre det efter.